

інтегруватися в суспільство. При чому особа з інвалідністю, яка навчається у вищому навчальному закладі або професійному коледжі співпрацює з майбутніми роботодавцями, отримуючи консультації, проходячи курси адаптації й перепідготовки. Ці заходи проходять під егідою Ради Європи, яка прийняла щодо освіти й інтеграції неповносправних стратегічний план дій на 2006 – 2015 рр.

Перспективу у наших подальших наукових розвідках ми вбачаємо у дослідженні питання організації навчального процесу осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Доповідь про доступ до соціальних прав у Європі // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://securitesociale.fgov.be/lex/francais/charte/19950411.htm>. – Назва з екрану.

2. Модіне М. Доступ інвалідів к соціальним правам в Європе. Национальный центр по исследованиям инвалидности и социальной непригодности (CTNERHI) / Марк Модіне // Страсбург, 7-10 октября 2003 года, изд: Совет Европы. – 115 с.

3. Реабилитация и интеграция инвалидов: политика и законодательство // Рада Європи, Страсбург, 2003. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/Rec\(2006\)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf](http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/socsp/Rec(2006)5%20Russe%20Action%20Plan%20final.pdf). – Назва з екрану.

4. Синявская О., Васин С. Социальная интеграция молодых людей с инвалидностью // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.socpol.ru/publications/pdf/Disability.pdf>. – Назва з екрану.

5. Стратегия трудоустройства по развитию равных возможностей для людей с ограниченными возможностями на рынке труда // Рада Європи, Страсбург, 2000. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.coe.int/tu/web/portal/people-with-disabilities?inheritRedirect=true>. – Назва з екрану.

6. Le Journal Officiel / Le Journal Officiel du 09 juin 2003 art. 4582 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005651047>. – Назва з екрану.

7. O'Reilly A. The Right to Decent Work of Persons With Disabilities / Arthur O'Reilly // IFP SKILLS : Working Paper. – 2003. – № 14. – P. 45-47.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Давиденко Ганна Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, директор Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»; докторант кафедри педагогіки та психології професійної освіти Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Коло наукових інтересів: проблемні питання теорії та історії педагогіки, сучасної комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, дискурсивного аналізу; особливості організації інклюзивного навчання людей з інвалідністю в умовах вищого начального закладу у країнах Європейського Союзу.

УДК 37.041:378.124

ПРОБЛЕМА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Віталій ДЕМЧЕНКО (Кіровоград)

Самовдосконалення – досить давня і вічно нова проблема. Скільки існує людини, стільки існує проблема її самовдосконалення. Людина народжується недосконалою і, в той же час, їй притаманне постійне прагнення до саморозвитку: "Людина є істотою, невдоволеною самою собою і здатною себе перевершити" [1, с. 56]. Постійне особистісне і професійне само вдосконалення є важливим у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Головна задача сучасної освіти полягає в підготовці всебічно розвиненої особистості, громадянина, здатного до активної соціальної адаптації в суспільстві та самостійного життєвого вибору, самоосвіти та самовдосконалення.

Мета даної статті – проаналізувати розвиток ідей про самовдосконалення особистості.

Проблема самовдосконалення особистості вже поставала в античному світі. В цей період виникає особливий вид діяльності, притаманний людині – з'являється культура.

Витоки проблеми самовдосконалення особистості прослідковуються ще в школі піфагорійців. Вони вважали безперервне самостійне пізнання умовою успішної самоосвіти людини. Крім того, процес навчання вважався успішним за умови добровільного ставлення до нього: "Всяке вивчення наук буває правильним і досягає мети, якщо здійснюється добровільно". Піфагорієць Архит вважав, що "знання, придбане самостійно, засвоюється міцніше і є більш довговічним", саме тому у піфагорійських братствах привчали до самостійного подолання труднощів у пізнанні [2, 3].

Розробка проблеми самовдосконалення зустрічається у працях Сократа. На основі формули "Пізнай себе" він відкрив та оцінив особливий вид заняття – знання про незнання. Це вчення ґрунтується на самодослідженні та дослідженні інших. Він стверджував, що знання, навіть досить обширні, без знань про незнання є

застиглими, знаннями які зупинились. Самовдосконалення у Сократа виростає саме із визнання проблемності пізнання і самопізнання, ставлення до світу і самоставлення, проблемності самої людини, і, насамкінець, всього її внутрішнього життя. Самовдосконалення особистості філософ розумів як процес, що триває протягом усього свідомого життя.

Геракліт, Демокріт, Епікур, Лукрецій трактують самовдосконалення як самостійний розвиток людиною своїх невичерпних сил та потенцій в напрямку до ідеалу всебічно розвинутої особистості.

Римський імператор Марк Аврелій (II ст. н.е.) у праці "Наодинці з собою" виклав досвід власної роботи над собою, приділяючи увагу переважно питанням морального самовдосконалення. Представники Пізньої Стої, насамперед римляни Сенека, Епіктет і Марк Аврелій, зосереджують увагу на питаннях моралі. Особливість їхньої філософської позиції полягає у висновках про роль і значення морального самовдосконалення. Сенека у своїх працях визначив основним завданням педагогіки "спрямування учня до його морального самовдосконалення" [3]. Викладач є лише вихідним моментом для подальшого пізнання.

Давньоримський вчений М.Квінтіліан у праці "Про виховання оратора" дуже близько підійшов до розкриття проблеми самовдосконалення особистості. Він вважав, що основою ефективного пізнання є самостійне вивчення матеріалу: "Є речі, яким ми навчаємося самі собою, без наставника. Хай ніхто не сподівається стати оратором одними чужими працями. Потрібно самому пильнувати, вживати безперервні зусилля ... і в собі самому шукати допомоги" [3].

Ідеї про самовдосконалення набули подальшого розвитку.

У наукових дослідженнях проблему самовдосконалення особистості розкриває гуманітарна лінія психології, яка розширює можливості свідомості, вивільняє місце для духовного зростання, розкриття людиною своєї суті, самоактуалізації (Р. Бернс, М.Й. Боришевський, М. Боуен, Г.О. Ковальов, І.С. Кон, Г.С. Костюк, А. Маслоу, Ю.М. Орлов, К. Роджерс, Л.І. Рувинський та інші).

У педагогіці ідеї самовдосконалення активно розроблялись такими відомими науковцями, як Г.М. Андрєєва, І.Д. Бех, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.Й. Капська, А.С. Макаренко, М. Монтессорі, А.В. Мудрик, В.О. Сухомлинський, Л.М. Толстой, К.Д. Ушинський.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття самовдосконалення вживається дуже

широко і носить багатоаспектний характер. Розглянемо розвиток даного феномену.

Категорія «самовдосконалення особистості» лише починає аналізуватися філософами, що спричиняє відсутність її чіткого місця у системі філософського знання, оскільки майже до кінця ХХ сторіччя самовдосконалення особистості розглядалося як синонім самовиховання.

Так, у 50-ті рр. суспільнознавча думка почала поступово розглядати явище самовиховання у зв'язку із подальшою розробкою проблем особистості та її формування – у такому руслі воно стало предметом дослідження психолого-педагогічного напрямку (А.Я. Арег, О.Г. Ковальов, В.О. Сухомлинський тощо).

Для 60-тих рр. ХХ сторіччя характерним є посилення інтересу до процесу формування особистості нового типу, що викликало серед дослідників зростання уваги до явища самовиховання (самовдосконалення) та обґрунтування його ролі у процесі розвитку та саморозвитку особистості, у тому числі у формуванні її світогляду та переконань, глибокому засвоєнні норм моралі та перетворенні їх у стійкі потреби (Л.В. Сохань, А.М. Степанченко, О.П. Целікова тощо).

У 70-ті та особливо у 80-ті рр. почалися аналізуватися філософсько-етичні (І.А. Донцов, Л.І. Ігнатівський), філософсько-гносеологічні (Ю.Я. Злотніков) та філософсько-соціологічні (С.М. Ковальов, В.О. Лозовой) аспекти проблеми самовиховання, у зв'язку з чим співставлення об'єктивного та суб'єктивного, виховання та самовиховання, зміст та сутність останнього, його місце, роль та значення у процесі формування особистості, а також напрями, засоби, методи і форми самовиховання, самовдосконалення, співвідношення понять «саморозвиток», «самовиховання», «самовдосконалення» стали тими питаннями, що опинилися у колі уваги дослідників.

Явище самовдосконалення особистості з 80-х рр. ХХ сторіччя стало об'єктом дослідження у низці дисертацій, де воно починає розглядатися як підсистема саморозвитку особистості, а не самовиховання: М.Ф. Макарець, Л.М. Сідак, В.Ф. Тертична та інші.

Проблемою самовдосконалення особистості опікуються також англійські автори. Опрацювання літератури надало можливість дійти висновку, що спроби осмислення ними явища самовдосконалення особистості активізувалися наприкінці ХХ сторіччя. На початок ХХІ сторіччя в англійській науковій думці сформувалося два напрями у розгляді проблеми самовдосконалення особистості: психолого-педагогічний (Е. Еріксон, Дж. Кляйн, Д. Левінсон тощо) та загальнонауковий

(У. Годвін, Дж. Пассмор, Ч. Тейлор, М. Фосс). Англомовні філософи звертають увагу на необхідність розрізнення явищ самовиховання (або «технічного самовдосконалення») та власне самовдосконалення, основну увагу приділяючи механізмам самовдосконалення, їхній практичній реалізації у конкретній сфері (здебільшого у бізнесі). Таким чином, явища самовиховання і самовдосконалення ними розглядаються досить часто як тотожні, синонімічні. Моральнісним самовдосконаленням опікується значно менша кількість авторів.

Більшістю дослідників самовдосконалення особистості визначається як найвища форма усвідомленого саморозвитку особистості, що виявляється в постійній внутрішній праці над собою з метою довести свій розвиток до можливої межі згідно з гуманістичними цінностями; один із способів постійного руху становлення відповідно до загальнозначущого морального ідеалу (праці П.В. Каптерєва, Л.Н. Кулікової, В.О. Лозового, М.Ф.Макарця, Л.М. Сідак, В.Ф. Тертичної та інших).

На початок ХХІ сторіччя у вивченні усвідомлених форм саморозвитку особистості, у тому числі самовдосконалення, сформувалося декілька підходів:

– загальнонауковий, загальнофілософський, що передбачає розгляд саморозвитку за допомогою загальнонаукових методів, диференціацію поняття, виявляє його сутність і зміст. У межах цього напрямку можна також виділити філософсько-антропологічний, філософсько-епістемологічний, філософсько-аксіологічний та інші аспекти;

– філософсько-соціологічний, що «передбачає аналіз взаємозв'язків самовиховання (самовдосконалення) із різними соціальними явищами – насамперед його взаємодію із соціальним середовищем, вихованням, різними феноменами особистісного порядку»[4];

– філософсько-культурологічний, запропонований у працях В.Ф.Тертичної, що передбачає розгляд усвідомлених форм саморозвитку з точки зору функціонування у сфері культури, оскільки самовдосконалення особистості – не абстрактне явище, а процес, що існує й реалізує себе у різних культурно-історичних просторах;

– філософсько-етичний (праці Т.М. Афанасьєвої, І.А. Донцова, Л.І. Ігнатівського, Л.М. Когана, В.О. Лозового, М.Ф. Макарця, Л.М. Сідак, О.С. Соїної, І.В. Степаненко, О.М. Степанченка, Д.С. Шимановського, І.П. Шкуро та інших авторів). У межах цього підходу увага акцентується на самоформуванні власне моральнісних якостей особистості, насамперед таких, як чесність, порядність, скромність,

правдивість, моральна чистота, доброта, безкорисливість, милосердя, здатність до морального резонансу, вірність моральним принципам, любов до людей. Ці якості становлять моральнісне начало у людині, її моральний стрижень. Моральність – родова риса людини, спосіб її духовного буття. Руйнація моральнісного начала у людині – це її самознищення;

– психолого-педагогічний (праці В.А. Сухомлинського, О.І. Кочетова, а також Р.С. Гариф'янова, Л.М. Гордєєвої, П.В. Каптерєва, М.Г. Тайчинова та інших дослідників);

– релігійно-богословський. Особистісному самовдосконаленню особливе місце відводять всі світові релігії. У православній традиції самовдосконалення розкривається у творах та прикладами власного життя св. Феодана Затворника, св. мученика Лукіана, св. отця Василя Великого, Григорія Назіанзіна, Іоанна Златоуста. Представники цього напрямку дають можливість виділяти особливий тип слав'янської традиції самовдосконалення, що пов'язаний з посиленням, порівняно із візантійською аскетичною традицією, євангельського елемента, де головний акцент робиться на дієвій любові, на служінні людям.

В англомовній традиції кінця ХХ – початку ХХІ сторіч можна виділити два підходи до осмислення кола питань, пов'язаних із самовдосконаленням особистості: психолого-педагогічний та загальнонауковий, загальнофілософський.

Вітчизняна та зарубіжна наукові думки по-різному розглядають проблему самовдосконалення особистості, в основу механізму його закладаючи різний комплекс цінностей. Більшістю вітчизняних дослідників самовдосконалення особистості визначається як найвища форма усвідомленого саморозвитку особистості, що виявляється в безперервній внутрішній праці над собою задля досягнення відповідного рівня власного особистісного розвитку згідно із гуманістичними духовними цінностями, як один із способів постійного руху становлення внутрішнього світу відповідно до загальнозначущого (гуманістичного) морального ідеалу.

Англомовні ж дослідники зосереджені здебільшого на утилітарно-прагматичному підході до самовдосконалення особистості, проблеми духовності відводять на другий план, коли значущими є ті механізми самовдосконалення, що допомагають досягти певної мети – причому ця мета на практиці може ввійти у суперечність з базовими цінностями життя й добросусідства. Цей факт, на нашу думку, можна пояснити зростанням на початку ХХІ сторіччя утилітарного успіху як головного

критерію самореалізації особистості на протигагу її духовному розвитку.

Провідними напрямками у вивченні проблеми самовдосконалення особистості як у вітчизняній, так і англомовній науковій думці до кінця ХХ сторіччя залишалися психолого-педагогічний, загальнонауковий та загальнофілософський напрями, в яких поняття, що означають назви різних усвідомлених форм саморозвитку особистості, здебільшого ототожнювались, хоча наприкінці ХХ сторіччя дослідники почали відокремлювати їх одне від одного, не даючи, однак, чіткого визначення поняттям «самовиховання», «самовдосконалення», «самоконструювання», «самотворення» тощо.

Очевидно, що наприкінці II – початку III тисячоліть до вивчення проблеми самовдосконалення найбільш зусиль докладали представники загальнонаукового, загальнофілософського та психолого-педагогічного апрамків, стали визначатися й розвиватися філософсько-культурологічний і філософсько-соціологічний напрями, тобто явище саморозвитку людини знаходить все нові предметні сфери. Однак і сьогодні наукове опрацювання ряду теоретичних проблем саморозвитку особистості все ще відстає від потреб практики.

Сьогодні ряд теоретичних проблем саморозвитку, зокрема самовдосконалення особистості, потребує збалансованого з часом підходу і відстає від потреб практики, яка на етапі трансформації сповненого невизначеності

суспільства, коли від особистості дійсно і реально залежить майбутнє, має першочергове значення. Важливим видається виявлення особливої природи самовдосконалення, його сутності та змісту в сучасних умовах; визначення його місця серед інших процесів саморозвитку особистості; обґрунтування основних детермінант самовдосконалення особистості. Самовдосконалення особистості перестає бути просто антропологічною проблемою, а перетворюється на одну із найважливіших і значущих соціальних, що потребує адекватного осмислення і вирішення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бердяев Н.О. О назначении человека /Н.О.Бердяев // Мир философии. Ч.2. Человек.Общество. Культура. – М. : Политиздат, 1991.– 624 с.
2. Горбачев В.Г. История философии [учебное пособие] / В.Г.Горбачев. - Брянск : Курсив, 1998. - 336 с.
3. Жураковский Г.Е. Очерки по античной педагогике / Г.Е.Жураковский. - М., Изд. АПН РСФСР, 1963. - 510с.
4. Лозовой В. О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці / В. О. Лозовой, Л. М. Сідак. – Х. : Право, 2006. – 255 с. – С. 37

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Демченко Віталій Васильович — аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблема формування готовності до професійного самовдосконалення майбутнього вчителя.

УДК 37.035

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ВНЗ

Микола ДУБІНКА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Спілкування є суттєвим засобом здійснення будь-якої професійної діяльності, адже взаємодія між людьми поряд із предметно-практичною діяльністю – сутність головного фактору розвитку особистості. Дослідження з педагогіки вищої школи підтверджують, що молода людина, вступивши до ВНЗ, не відразу стає студентом за психолого-педагогічними характеристиками. Спочатку відбувається процес адаптації до нових форм навчальної діяльності, контролю, соціального статусу, нових побутових умов, позначається відірваність від родини. Саме тому надзвичайно важливо сформулювати правильну систему взаємин студентів та професорсько-

викладацького складу, що має реалізуватися у повсякденному педагогічному спілкуванні.

Аналіз актуальних досліджень. Спілкування як взаємодію соціальних суб'єктів розглядали Т. Алексеева, Г. Андреева, О. Бодальов, Н. Волкова, Л. Дарійчук, І. Зязюн, М. Каган, В. Кан-Калик, Н. Кузнецова, В. Пасинок, Л. Савенкова. Окремі психолого-педагогічні аспекти спілкування знайшли відображення в працях І. Богданової, А. Добрович, В. Кручек, А. Маркової, В. Семиченко, І. Чернокозова. Аспекти формування стилю міжособистісної взаємодії, готовності до особистісно орієнтованого спілкування розкриваються в роботах К. Богатирьова, М. Ковалю. Проблеми культури